

”

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית
הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

שמדת שנת ה'תש"פ עלון 42

וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא (נחמיה ח. ח) הגייה נכונה והסבר לתורה ולמפרשיה

התאמת **הנשוא** לנושא

כִּן-יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי-תִקְרָאנָה מִלְּזוֹמָה (א, י)

יש בפסוק חוסר התאמה בין הנושא מלחמה שהוא ביחיד לבין הנשוא תקראנה שהוא ברבות.

אבן עזרא פירוש ראשון:

כי תקראנה – לשון נקבות רבות ומלחמה יחידה, וכזאת רבים.

או תחסר מלת וצרה, והדומה לה.

כלומר, חסרה כאן מילה, כגון: וצרה. צריך להיות מלחמה וצרה – לשון רבות.

אבן עזרא פירוש שני:

דע: כי כל הפעלים עוברים או עתידים, שם הפעל בכחם, פירוש: שם דבר הנגזר מן הפעל שהוא חסר, הוא נשמע מנח הפעלים, כמו: והנה ברכת ברך (במדבר כג, יא) וברך ולא אשיבנה (במדבר כג, כ), והטעם: וברך ברכה. וככה: וברב יועצים תקום (משלי טו, כב), והשלם יועצים עצה. וככה: כי תקראנה קורות מלחמה.

ישנם פעלים הבאים ללא שם עצם אחריהם, שאותו ניתן להבין ממשמעות הפעלים. גם בפסוקנו יש להשלים את המילה יקורותי וכך תהיה התאמה של הנשוא לנושא.

וכך מסביר ספורנו את חוסר ההתאמה: "כי תקראנה רעות וצרות של איזו מלחמה, כמו ותכל דוד, נפש דוד".

גם ספורנו גורס שיש להוסיף מילים ברבות - רעות וצרות - ומקבלים התאמה בין הנושא לנשוא.

השורש נצ"ל

לשורש זה שתי משמעויות בפרשתנו:

(א) ... וְנִצְלַתְּם אֶת־מִצְרַיִם (ג, כב) = ותרוקנון

להלן פירוש רש"י המביא דוגמאות נוספות מהמקרא:

ונללתם: פתרגומו "ותרוקנון", וכן "וינללו את מצרים" (שמות י"ב), "וינללו בני ישראל את עדים" (שם ל"ג), והנו"ן זו יסוד.

ומנחם חזרו צמחצרת ל"י עם "ויאלל ללהים את מקנה חזיכם", "אשר היל ללהים מחזינו" (בראשית ל"א).

ולא יאמנו דבריו, כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחירה, לא תהא משמשת בלשון ופעלתם ללא בלשון ונפעלתם, כמו "ונסתתם מעל האדמה" (דברים כ"ח), "ונסתם ציד אויב", ונפעלתם לפני אויביכם (ויקרא כ"ו), "ונסתתם צתובה" (יחזקאל כ"ב), "ואמרתם נלנו" (ירמיהו ז'), בלשון נפעלנו, וכל נו"ן שהיא צחה צתבה לפתקים ונופלת ממנה - בנו"ן של נו"ן, נו"ן, נו"ן, נו"ן - כשהיא מדצרת לשון ופעלתם פתקה צחטף, כגון "ונסתתם את חזיכם" (בראשית מ"ה), "ונסתתם להם את ארץ הגלעד" (צמדבר ל"ב), "ונמלתם את צער ערלתכם" (בראשית י"ז).

לכך אני אומר שזאת הנקודה בחירה מן היסוד היא, ויסוד שם דבר נאול, והוא מן הלשונות הפזים, כמו לצור, פפור, למוד, כשידבר בלשון ופעלתם, ינקד בחירה כמו "ודצרתם אל הסלע" (צמדבר כ'), "וכפתתם את הצית" (יחזקאל מ"ה), "ולמדתם אותם את צניכם" (דברים י"א).

לפי פירוש רש"י השורש הוא נצ"ל בבניין פיעל ולא נפעל ולכן הדגש בעה"פ הוא דגש חזק תבנית.

(ב) וְתֹאמְרוּן אִישׁ מִצָּרֵי הַצִּילָנוּ מִיַּד הָרָעִים ... (ב, יט)

וְאָרְדוּ לְהַצִּילוּן | מִיַּד מִצָּרִים ... (ג, ח) = הצלה

... וְהֵצֵל לֹא־הַצֵּלְתָּ אֶת־עַמּוֹךְ (ה, כג)

פעלים אלה בבניין הפעיל. הדגש בעה"פ הוא תשלום על פה"פ נו"ן שנפלה בנטייה.

הִילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינִקְהוּ לִי (ב, ט)

שני השורשים מגזרת נפ"ו.

מפרש **אבן עזרא** את שתי הצורות הללו, כדלהלן:

היליכי – כמו 'היניקי'. כי שנים שרשים הם: 'ילך' גם 'הלך', והטעם אחד; כי אין הה"א מאותיות המשך, על כן ה"א אחרת כמוה.

ועוד, כי האל"ף גם היו"ד גם הו"ו ימצאו בתוך המלה נכתבים, ופעם נחים, נמצאים במבטא ולא במכתב, ופעם נעדרים.

לפי דברי **אבן עזרא** המילה היליכי היא מהשורש יל"ך ובאותה משמעות קיים גם השורש הל"כ. ולכן המילה היליכי נוטה כמו היניקי.

השורשים רא"י ויר"א בפרשתנו

השורש רא"י

וְרִאִיתָ, וְתָרָא, וְתִרְאֶהוּ, וְיָרָא, וְאַרְאֶה, הִפְרָאֶה, רָאָה רִאִיתִי, נִרְאָה,

וְרִאָה, רָאָה, רָאָה, וְיִרְאוּ, יָרָא, תִּרְאֶה, יִרְאוּ, יָרָא

וְתִירְאוּן הַמִּיִּלֶדֶת אֶת־הָאֲלֹהִים ... (א, יז)

רשב"ם: ותיראן - לשון 'ראה'; אבל "ותראנה" בלא יו"ד - לשון 'ראייה', שהרי
יאמר "ותראהו" (שמות ב, ו).

מסביר אבן עזרא את הסיבה לכך שהאות אי נחה:

ראב"ע פירוש הארוך: ותיראן - העלימו האל"ף, שלא תתערב עם גזרת 'ראה'.

השורש ול"ד - גזרת נפי"ו

ויאמר מִן־מַלְאָכָה מְצַרִּים לְמַיְלָדָת הָעִבְרִית ... (א, טו)

דברי רש"י לצורה זו: "הוא לשון מולידות, אלא שיש לשון קל ויש לשון קבד, כמו
שזכר ומשפּה, דזכר ומדכּה, קף מוליד ומילד"
בִּיֻלְדָּן, וְיֻלְדוּ, הַיְלָלָה, וְתִלְדוּ, הַיְלָלָה

בנין הפעיל או נפעל? השורש יט"ב

וַיִּטֵּב הַדְּבָר בְּעֵינֵי פְרַעֲהַ (בראשית מא, זז) - בנין נפעל

וַיִּטֵּב אֱלֹהִים לְמַיְלָדָת ... (א, כ) - בנין הפעיל

רש"י: וַיִּטֵּב - הטיב להן.

וזה חלוקה צתצה שיסודה שתי אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד צראשה, כשהיא צאה לדכר לשון
ויפעיל הוא נקוד היו"ד צריי, שהוא קמץ קטון, פגון ויטב אלהים למילדת, "ויכב צבת
יהודה" (איכה ב'), - הרצה פאניה. וכן "ויגל השארית" דנבזראדן (דברי הימים ב' לו'),
- הגלה את השארית, "ויפן זנב אל זנב" (שופטים ט"ו) - הפנה הזנבות זו לזו, כל אלו
לשון הפעיל את אחרים.

וכשהוא מדכר בלשון ויפעל, הוא נקוד היו"ד צחירה, פגון "ויטב בעיניו" (ויקרא י'),
לשון הוטב, וכן ויכב העם, - נתרצה העם, "ויגל יהודה" (מלכים ב כה) - הגלה יהודה,
"ויפן פה וכה" (שמות ב, יב) - הפנה לכאן ולכאן.

וְאֵל תְּשִׁיבֵנִי וְיִלְךָ, וְיִשָּׁב, וְיֵרֵד, וְיֵלֵא, לְפִי שְׁאִינֶן מִגְזֵרְתָּן שֶׁל אֵלֹהִים, שְׁהָרִי הָיִ"ד יִסּוּד צֶדֶק, יִלְךָ, יִשָּׁב, יֵרֵד, יֵלֵא – י' אֹת שְׁלִישִׁית צוּ:

הסבר דברי רש"י: כשהיו"ד מנוקדת בצירה זהו בנין הפעיל, ואילו כשהיא מנוקדת בחיריק זהו בנין נפעל.

שורש אס"פ או י/וס"פ? מדוע תאספון ולא תוספון?

לא תאספון לְתֵת תְּבִין לְעַם (ה, ז)

ראב"ע פירוש הארוך: לא תאסיפון – כתוב באל"ף, והמנהג להיותו בו"ו; ושניהם מתחלפים ביו"ד.

כלומר גם האות אי שבפסוקנו וגם האות ו"ו המופיעה בפעלים אחרים משורש זה מחליפים את פה"פ י/ו של השורש.

רבינו בחיי: יתכן כי הגזירה הזאת לא עמדה כי אם **פעם אחת** שיעשו הלבנים ולא ינתן להם תבן **וזהו תוספת האל"ף**, כן פירש רבינו חננאל.

רש"י הירש: לא תאספון לתת תבן לעם וגו' – "תאספון" במקום "תוסיפון". כנראה שיש בזה רמז מרושע לנוגשים ולשוטרים: על העם ללכת ולהפש את התבן. "דאגו לכך שהם לא ימצאו תבן עבור באף מקום, שאף 'נשמה טובה' לא תאסוף את התבן בערימות עבורם" (לא תאספון). פרעה מבקש לא רק להכביד את העבודה, אלא גם לדאוג שהעם יהיו מפורזים ורחוקים זה מזה, כדי שלא יעבירו ביניהם רעיונות בלתי מעשיים כמו "יראת אלים", "חגים קדושים", וכדומה.

מסביר רש"י הירש שהצורה היחידאית תאספון באה לרמז על לא תאספון הגזורה מהשורש אס"פ: לא תאספו להם תבן.

השורש י/וס"פ מופיע במקרא בחולם מלא או בחולם חסר:

לא תספון לְעֹבֵב בְּדֶרֶךְ הַיָּהוּ (דברים יז, טז)

וְיִסִּיפוּ לָךְ עֲצוֹת זָרִים (משלי ט, יא)

משקל קטל

אוּ מִי־יָשׁוּם אֲלֵם אוּ זֹרֵעַ אוּ פִקְנוּ אוּ עֶגֶר (ד, יא)

במשקל זה מופיעות אותיות השורש עם דגש בעה"פ.

במילה זֹרֵעַ התארכה תנועת החיריק לצירה כיוון שהאות רי"ש אינה מקבלת דגש.

פעמים רבות משקל זה מציין בעלי מום.

משקל מִקְטַלַת

וְאֶת-מִתְכַנֵּת הַלְבָבִים (ה, ח)

המילה מִתְכַנֵּת היא שם מהשורש תכ"נ במשקל מקטלת. דוגמאות נוספות למשקל

זה: מְחַלְקָת, מַעְבְּרָת.

פירוש המילה על פי התרגום ועל פי רש"י: סכום.

הסיומת לפועל בנקבה רבות

בְּיַלְדָּכֶן , וְרֵאִיתֶן , וְתִזְוִיִּין , אֶת-הַיְלָדִים , עֲשִׂיתֶן , וְתִבְאֵנָה וְתִדְלַנָּה
וְתִמְלְאֵנָה

רש"י מסביר תופעה זו ומביא דוגמאות נוספות:

ותחיין את הילדים: מְסַפְקוֹת לָהֶם מֵיִם וּמְזוֹן.

תְּרַגְוִים הָרֵאשׁוֹן וְתִימָא , וְהַשְּׁנִי וְתִימָא , לְפִי שְׁלֹשׁוֹן עֶבֶר לְנִקְבוֹת רְבוֹת פְּדָה זוּ וְכִיּוֹלָא צָה
מְשַׁמְשֵׁת לְשׁוֹן פְּעֵלוּ וְלִשׁוֹן פְּעֻלָּתָם , כְּגוֹן "וְתִאמְרוּן" אִישׁ מִכְרִי" (שמות ב'), (לִשׁוֹן עֶבֶר)
כְּמוֹ וַיֹּאמְרוּ לְזָכְרִים , "וְתִדְבְּרֵנָה צְפִיכֶם" (ירמיהו מ"ד), לִשׁוֹן דְּבַרְתָּן , כְּמוֹ וְתִדְבְּרוּ
לְזָכְרִים , וְכֵן "וְתִחַלְלֵנָה אֶתִּי אֵל עַמִּי" (יחזקאל י"ג), לִשׁוֹן עֶבֶר חִלְלָתָן , כְּמוֹ וְתִחַלְלוּ
לְזָכְרִים."

הסיומת של מילות יחס בנטייה לרבות

- אֱלֹהִים.

אך יש גם מילות יחס לרבות המסתיימות במ"ם: וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים (א, כא)

הסיומת לכינויים חבורים (מושא ושייכות) בנקבה רבות

וַיָּבֹאוּ הָרְעִים וַיִּגְרְשׁוּם וַיָּקָם בַּיּוֹם וַיִּוָּשַׁעַן וַיִּשְׁקֵךְ אֶת-צֵאֲנָם (ב, יז)

לפנינו פירושו של אבן עזרא לתופעה זו:

ראב"ע פירוש האורך: ויבאו: מ"ם ויגרשום - כמו נו"ן, שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף. וככה צאנם - במ"ם, שלא להתחבר שנים נו"נין.

בתורה נפוצה צורת העתיד המאורך המסתיימת באות נו"ן.

לדוגמה: כִּי אִם-שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן (דברים יא, כב).

אבן עזרא מסביר שאילו נכתב ויגרשוני בסיומת נו"ן, המשמעות יכולה להיות גם: גרשו סתם (עתיד מאורך), וגם גרשו אותן. לכן כתבה וַיִּגְרְשׁוּם במ"ם אע"פ שמדובר על בנות.

גם המילה צֵאֲנָם באה במ"ם אע"פ שמדובר על בנות. כאן רצתה התורה להימנע מרצף של שני נונים: צאנן = הצאן שלהן.

הסבר אחר כתב "הכתב והקבלה": ולדעתי בא במ"ם הזכר להורות שלא היו הגירושין מסיבת הבנות עצמן כי אם מסיבת אביהן, וכדאיתא במדרש רבה 'לפי שפירש מע"א נדוהו שלא יזדקק לו אדם לא יעשה לו מלאכה ולא ירעו את צאנו'.

רש"י הירש מסביר: 'ויגרשום' - 'ויושען' - 'צאנם': הבנות מכונות פעמיים בלשון זכר ['ויגרשום', 'צאנם'], ופעם בלשון נקבה ['ויושען']. שינוי לשון בין זכר לנקבה לעולם אינו בא ללא סיבה, אך כאן הביאור די ברור:

הרועים באו ורחפו אותן. הם לא נהגו בהן כבנות, אלא התייחסו אליהן באופן נוקשה, כאילו היו אחד מהם; בעוד שאף הגם שבאנשים ינהגו ביתר עדינות כלפי נשים.

אולם משה עזר להם משום שהיו חסרות אונים; לא מחמת שהצדק היה איתן – שכן על כך, הוא כאיש זר לא יכול לשפוט – אלא משום שהיו נשים חסרות ישע שנקל לפגוע בהן. אך השקאת הצאן לא הייתה חלק מההצלה. משה עשה זאת, לא כהתנהגות של נימוס כלפי נשים, אלא פשוט מתוך חסד; מתוך מטרה לעזור לאנשים שהיו שרויים בפחד ועתה נותרו חסרי אונים. גם אילו היו גברים, לא היה נוהג בצורה שונה. לכן נאמר לשון זכר: "וישק את-צאנם". הוא בא לעזרתן משום שהיו נשים, והשקה את צאנן מתוך חסד עם בני אדם שהיו יגעים לאחר שהתעללו בהם.

הנצי"ב מסביר בפירושו "העמק דבר": ויגרשום – בלשון זכר, שהן היו גברתניות והיו מתעסקות עם הרועים, עד שמ"מ גרשום. ומזה יצא הדרש שרצו הרועים לאנסן. ומשה גם הושיע אותן וגם השקה את הצאן.

וישק את צאנם – ג"כ בלשון זכר, שהשקה גם את צאן הרועים, וכן הוא ברבה (שם) מדכתיב (פסוק י"ט) "וישק את הצאן", 'צאנינו' לא נאמר אלא "הצאן", שאף צאן הרועים השקה, ובזה הושיע את הבנות.

קְרָאן לֹו (ב, כ)

לה"פ אל"ף צריכה היתה להיות נחה כמו במילה **וְהִקְרָאן לָעָם** (במדבר כה, ב).
ראבי"ע פירוש הקצר: קראן לו – מלה זרה, בעבור שאין על משקלה.

סמיכות

סמיכות היא צירוף של שני שמות עצם שיש ביניהם קשר הדוק. ברוב צירופי הסמיכות הניקוד של הנסמך משתנה עקב התרחקות הטעם.

סמיכות ביחיד:

מבית לוי, בת-לוי, שפת היאר, תבת גמא, מלך מצרים, ולכהן בדין,
צאן אביהן, בלבת-אש, אדמת-קדש, עני עמי, צעקת בני-ישראל,
ומגרת ביתה, כבד-פה וכבד לשון

סמיכות ברבים:

שרי מסים, ערי מסכנות, בני ישראל, זקני ישראל, כלי-כסף וכלי
זהב, בדברי-שקר, מבימי היאר, יצאי ירד-יעקב, מילתי העברים

צירוף שם ותואר:

איש מצרי, איש-עברי, בארץ זכריה, ביד וזקה, ארץ טובה ורוצה,
מלך-זרע

מילה בפרשה

וישמע אלהים את-נאקתם (ב, כד)

שם מהשורש נא"ק במשקל קטלה.

צורת היחיד היא נאקה. בניגוד לנאקה שהיא נקבת הגמל.

מילים נוספות בפרשה במשקל זה:

צעקתם - צעקה,

שועתם - שועה ולא שועה בהשפעת האות עי.

לְכוּ לְסִבְלַתְיִכֶם, מִסִּבְלַתֶם (ה, ד-ה)

הרד"ק ב"ספר השורשים" מביא דוגמאות מהמקרא מהשורש סב"ל בנטיות שונות:

וְאַנְוֹנוּ עֲוֹנֹתֵיהֶם סִבְלָנוּ (איכה ה, ו) – בניין קל

אֲלוֹפֵינוּ מִסִּבְלִים (תהילים קמ"ד, יד) – בניין פועל

וַיִּסְתַּבֵּל הַזֹּזֵב (קהלת יב, ה) – בניין התפעל

לְכָל-סִבָּל בֵּית יוֹסֵף (מלכים א יא, כח) : שם כללי

עֲבָעִים אֶלֶף נִשְׂא סִבָּל (מלכים א ה, כט) – שם ממשקל בעלי המקצוע

"ומשקל אחר עם ה"א הנקבה: סִבְלָה, והקיבוץ סִבְלוֹת בּוֹצְרִים".

כִּי | אֶת-עַל סִבְלוֹ (ישעיהו ט, ג) – השם סִבָּל ממשקל קָטַל בצירוף כינוי השייכות. הסגול נחטף לחטף קמץ עקב התרחקות הטעם.

למד לשונך

כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֶיךָ בְּמִלֵּךְ בּוֹצְרִים (א, יז)

נשים לב שיש להגות תנועת פתח בהברה הראשונה ולא אֱלִיהֶן בצירה.

ניבים וביטויים

❖ וְכַאֲשֶׁר יַעֲנֶנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ (א, יב)

כן ירבה וכן יפרוץ – יגדל ויתרחב, יתעצם בכוחו.

❖ וַיִּמְרְרוּ אֶת-זַוְיֵיהֶם (א, יד)

מירר את חייו – עשה את חייו קשים ומרים.

❖ לַךְ לְשָׁלוֹם (ד, יח)

לך לשלום / לך בשלום - ברכה הנאמרת לאדם שיצליח בדרכו, ברכת פרידה מאדם.

בתלמוד בבלי (מסכת ברכות דף סד עמוד א) יש דיון בשאלה זו: "אמר רבי אבין הלוי: הנפטר מחברו אל יאמר לו ילך בשלום, אלא ילך לשלום. שהרי יתרו שאמר לו למשה (שמות די) ילך לשלום - עלה והצליח, דוד שאמר לו לאבשלום (שמואל בי ט"ו) ילך בשלום - הלך ונתלה."

❖ לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנוּכִי (ד, י)

לא איש דברים אנוכי - אינני אדם הרהוט בלשונו, אינני רגיל בדיבורים או ויכוחים.

❖ אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת-רִיזוֹנִי (ה, כא)

הבאיש את ריחו - הוציא על עצמו או על מישהו אחר שם רע באופן התנהגותו או במעשיו.

עריכת לשון: כוכבה גרסון